

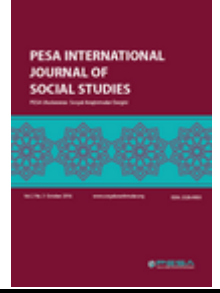
**PESA INTERNATIONAL JOURNAL
OF
SOCIAL STUDIES**

*PESA ULUSLARARASI
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ*

October 2017, Vol:3, Issue:3
e-ISSN: 2149-8385

Ekim 2017, Cilt:3, Sayı 3
p-ISSN: 2528-9950

journal homepage: www.sosyalarastirmalar.org

**Almanya'da Dini Haklar ve Müslümanlar
Religious Rights and Muslims in Germany**

Zeynel Abidin KILINÇ

Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, zkilinc@sakarya.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Makale Geçmişi:

Geliş 20 Eylül 2017
Kabul 12 Ekim 2017

Anahtar Kelimeler:

Almanya, laiklik, dini haklar,
çokkültürlülük, İslam.

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

Bu çalışmada Almanya'da din-devlet modeli ve bu model çerçevesinde Müslümanların durumu ele alınmaktadır. Çokkültürlülük perspektifini esas alan çalışma Almanya'da Müslümanların karşılaştığı problemlerin temel nedeninin Almanya'nın çokkültürlükçü çözümü dışlayarak entegrasyoncu çözümü empoze etmekte ısrar etmesi olduğunu ileri sürer.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:

Received 20 September 2017
Accepted 12 October 2017

Keywords:

Germany, laicism, religious rights,
multiculturalism, Islam.

This study analyzes the relation between religion and the state in Germany and Muslims' position within this model. It argues that Muslims' problems stem from Germany's rejection of multicultural solution and emposition of integration on them.

Giriş

2017 nüfusu yaklaşık 82 milyon olan Almanya'da dini gruplar hakkında resmi istatistikler olmamakla birlikte çeşitli kaynaklara göre toplumun dini inançlarına göre dağılımı Protestan %27, Roman Katolik %29, Müslüman %4.4, Ortodoks Hristiyanlar %1.9, ateist ve agnostik %36 ve diğer dinler %1.7 civarındadır. Çoğunluğu Katolik ve Protestan mezheplere mensup Hristiyanların teşkil ettiği ülkede 120.000 civarında Yahudi bulunduğu tahmin edilmektedir. Diğer din mensupları arasında Budistler, Hindular, Yehova Şahitleri, Bahailer, Kıptiler gibi dinler yanında Scientology Kilisesi mensupları da vardır. Hristiyanlardan sonra en büyük grup olarak herhangi bir inanca mensup olmayanlar vardır. Bu kategoridekilerin çoğunluğu Sovyetler döneminde ateist resmi ideoloji ile yetiştirilmiş olan Doğu Almanya kökenlilerden oluşur (The World Factbook, 2017).

Tarihsel olarak Hristiyanlık Almanya'da üçüncü yüzyıldan itibaren yayılmaya başlamış ve Orta Çağ'da baskın din olmuştur. Reform hareketi ile birlikte Protestanlık, Katoliklikten sonra ikinci büyük mezhep haline gelmiştir (Şencan, 2011: 5). 1960'lardan itibaren başlayan işçi göçü ile Müslümanlık Alman toplumunun dini kompozisyonunun bir parçası olmuş ve günümüzde Hristiyanlıktan sonra en büyük ikinci dini topluluğu temsil eder hale gelmiştir.

Reform süreci ile ortaya çıkan Protestanlık ile dini bütünlük parçalanmış ve Katolik Kilisesi'nin dini otoritesi 1803 tarihli bir yasa ile sınırlandırılmıştır. Dini alanda ikinci büyük düzenleme 1919 Weimar Anayasası ile getirilen devlet-kilise ayrımıdır. Weimar Anayasası'yla getirilen din-devlet düzenlemesi halen geçerli olan 1949'da yapılan anayasada da korunmuştur (Şencan, 2011: 5).

Alman Anayasası ve Dini Haklar

Dini tolerans Almanya için nispeten Hitler sonrası bir özelliktir. 1919 Weimar Anayasası'na kadar din-devlet ilişkisi oldukça yakın ve dini ayrımcılık yaygın idi. Protestanlık fiilen resmi din olarak işlev görüyordu; Katoliklere ve özellikle Yahudilere karşı ciddi ayrımcılık vardı (Eberle, 2006: 79).

Resmi bir dinin olmadığı günümüz Almanya'sında ise laiklik ilkesi devlet ve din arasında kurumsal ayrımı esas almakla birlikte din-devlet ilişkisi Amerikan tarzı katı bir din-devlet ayırımından ziyade bir tür din-devlet işbirliği şeklinde düzenlenmiştir. Din-devlet ilişkisinin düzenlendiği Anayasal maddelere göre devlet dini kurumlar için yasal çerçeveyi belirler ve bu çerçeve içerisinde faaliyetlerini gerçekleştirmeleri için denetim yapar (Eberle, 2006: 71, 72, 73; Ferrari, 2004: 301).

Diğer taraftan resmi bir din olmamakla birlikte Hristiyanlık tarihî mirasın bir parçası olarak değerlendirilir. Din olarak ise Hristiyanlık diğer dinlerle aynı statüdedir. Farklı hayat tarzlarının başat karakter haline geldiği çağdaş toplumların bir örneği olarak Almanya dini hakların kapsamını azınlık dinleri de kapsayacak biçimde genişletmiştir. Nüfusun çoğunluğunun mensup olduğu Hristiyanlıkla azınlık dinler tolerans, tarafsızlık ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde değerlendirilir. Diğer bir ifadeyle dinler arasında takipçilerinin sayısından hareketle azınlıkta kalan dinler için dezavantaj oluşturmaya yasal açıdan izin verilmez (Eberle, 2006: 71).

Temel dini hak ve özgürlüklerin anayasal güvence altında olduğu ülkede dini haklarla ilgili anayasal düzenlemelerde bir dine inanma veya inanmama, mensubu olunan dinin ibadetlerinin yapılması, dini okullar açılması ve dini grup olarak örgütlenme açısından genel olarak sorun yoktur. Herhangi bir dini grubun aşağılanması, tahkir edilmesi yasaktır. Eyalet hükümetleri kamusal hizmetlerde bulunan dini kurumları, örneğin dini okullar veya hastaneler, mali açıdan destekler.

Kamu görevlerine girmede dini inanç ve uygulama temelli ayrımcılık, bireyin dini inançlarını açıklamaya veya belirli bir dini yaşamaya zorlanması yasaklanmıştır. Devletin dini grupların üyeliğini, istatistiksel amaç dışında, araştırma hakkı yoktur fakat Federal Anayasa Mahkemesi almış olduğu bir karar ile "geleneksel olmayan" dini gruplar hakkında devlete, topluma doğru bilgi sağlama amaçlı yetki vermiştir (Eberle, 2006: 73).

Bazı dini grupların, Scientology Kilisesi ve bir kısım Müslüman topluluklar, faaliyetleri radikal potansiyele sahip oldukları gerekçesiyle resmi makamlarca takip edilmektedir. Almanya'nın özellikle anti-Semitizm konusunda hassas olduğu görülür. Örneğin Gazze olayları sırasında İsrail'i protesto edenlerin sloganlarının anti-Semitik muhtevaya sahip olduğu gerekçesiyle devlet katında tepki ortaya çıkmıştır. Devlet radikallik potansiyeli taşıdığı düşünülen Müslüman topluluklara karşı ılımlı olduğunu düşündüğü İslami grupları teşvik etmektedir.

Bazı yasal düzenlemeler çeşitli dini grupların uygulamalarını ilgilendirir. Örneğin, erkek çocukların sünnet olmasını düzenleyen yasaya göre sünnet, tıbbi bir profesyonel tarafından gerçekleştirilmelidir. Hayvanların kesiminde anestezi uygulanması zorunluluğu kurban ibadetine sahip dini gruplar için diğer bir örnektir. Hali hazırda sekiz eyalette devlet okullarında öğretmenlerin başörtüsü takması yasaktır. Bazı eyaletlerde ise tüm devlet görevlilerinin başörtüsü kullanması yasaktır.

Bu işbirliği modeli çerçevesinde dini topluluklara vergi muafiyeti hakkı tanınmıştır. Vergi muafiyetinden yararlanmak isteyen dini topluluklar, dini grup statüsünde kayıt yaptırabilir. Bu bir zorunluluk değildir. Dini bir grup olarak tanınabilmek için ilgili topluluğun dini bir topluluk olduğunu ispatlayan deliller sunması zorunludur. Dini grup olarak tanınan dini topluluklar için devlet ilgili dini topluluğun kayıtlı üyelerinden gelirlerinin %8-10'unu vergi olarak alır ve o

dini topluluğun yetkili kuruluşuna aktarır. Bu vergiyi ödemek istemeyen bireyler herhangi bir dini topluluğa üye olmamalıdır. Mevcut durumda bu imkândan asıl faydalanan dini gruplar çoğunluğu teşkil eden Protestan ve Katolik Hristiyan topluluklarıdır. Scientology Kilisesi hiçbir eyalet tarafından dini bir grup olarak tanınmazken bazı eyaletlerde Yehova Şahitleri ve bazı Aleviler dışındaki Müslüman topluluklar dini grup olarak tanınmamıştır. Diğer taraftan, bu işbirliği modeli devlete din üzerinde kısmî bir kontrol imkânı sağlar. Devlet dini grupların demokrasi ve tolerans gibi bazı değerleri müntesiplerine aktarmalarını talep eder (Eberle, 2006: 71, 72, 75; Doğan, 2007: 272).

Almanya'da azınlık dinler açısından dini haklar konusunun önemli bir unsuru dini eğitimidir. 16 eyaletten oluşan Almanya'da genel olarak eğitim ve özel olarak dini eğitim konusunda eyaletlere önemli düzeyde sorumluluk ve yetki tanınmıştır (Berglund, 2015: 16). Dini eğitimin yasal çerçevesi federal devlete ve eyaletlere verilen/paylaşılan yetkiler temelinde belirlenir (Eberle, 2006: 71, 72, 73).

Alman anayasası ebeveynlere çocuklarına kendi dini inançlarına göre eğitim alma hakkı tanır. Devlet dinler karşısında tarafsız bir tutum almakla birlikte dini eğitimin verilmesini temin etmekle yükümlüdür. Devlet okullarında ahlak dersi standart ders olmakla birlikte tercihe bağlı olarak ahlak dersi yerine din dersi alınabilir. Din derslerini tercih etmeyen öğrenciler için ahlak dersini almak zorunludur. Çoğu eyalet haftada 2 saat dini eğitim sağlamakla birlikte eyaletler kendi dini eğitim politikalarını belirlemede yetkilidir (Berglund, 2015: 16; Eberle, 2006: 71, 72, 73).

Almanya'da dini eğitimin bu genel düzenlemesi yanında dini topluluklara "dini grup" statüsü tanınmaktadır. Bir dini topluluk dini grup statüsü elde ettiğinde üyelerinin dini eğitimi konusunda bir kısım yetkiler elde etmektedir. Resmi dini grup statüsü elde edebilmek için dini topluluğun şu şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Birincisi, devamlılık. Bu şartı yerine getirebilmek için belirli sayıda takipçi ve bir kurumsal yapı gerekmektedir. İkincisi, kaç çocuğun dini ders alacağını belirleyebilmek için açık üyelik listesi. Üçüncüsü, ilgili dini topluluğun dini ilkelerini tanımlayabilecek ve dini topluluğu temsil edecek temsilciler. Dördüncüsü, devlet kurumlarının kontrolünde ya da etkisi altında olmamak. Beşincisi, yeterli mali kaynağa sahip olmak ve Almanya'da en az otuz yıldır mevcut olmak (Berglund, 2015: 16; Zengin, 2008: 246). Müslüman topluluklar içerisinde sadece Aleviler dini grup statüsüne sahiptir.

Müslümanlar Açısından Dini Haklar ve Uygulamada Karşılaşılan Problemler

Almanya'da Hristiyanlıktan sonra en kalabalık dini grubu Müslümanlar teşkil eder. Müslümanlar oran olarak %4-5 arası ve tahminen 4 milyon civarındadır. Müslümanlar 40 civarında farklı ülkeden gelmiştir. 1 milyon kadarı ise Alman vatandaşlarıdır. Almanya'daki Müslümanların %60'tan fazlası Türkiye'den gidenlerden oluşur. İkinci en kalabalık Müslüman grup Bosna-Hersek, İran, Fas ve Afganistan kökenlidir. Müslümanların yaklaşık 3 milyonu Sünni, 500.000'i Alevi, 250.000 civarında Şii ve diğer mezheplerden oluşur (The World Factbook, 2017).

Müslümanlara ait yaklaşık 3000 civarında dini kurum ve kuruluş vardır. 2006 yılında Federal İçişleri Bakanlığı tarafından devlet ile Müslüman topluluklar ve Müslüman toplulukların kendi aralarında diyalogu temin etmek ve Müslümanların dini ve sosyal açıdan Alman toplumuna entegrasyonu için Alman İslam Konferansı (DIK) teşkilatı kurulmuştur. Müslümanlar dini görevlerini, bazı kısıtlamalar ve engellemeler olmakla birlikte, genel olarak rahatlıkla yerine getirebilmekte, cami vb. dini kurumları açabilmektedir. Bazı üniversitelerde İslami çalışmalar yapılmakta ve din adamı yetiştirilebilmektedir. Fakat İslam'ın resmi bir din olarak halen tanınmaması nedeniyle Müslümanlar manevi destek hizmetleri ve resmi tatil gibi haklardan yararlanamamaktadırlar (NTV, 2015).

Müslümanlar, özellikle Türkiye'den misafir işçi statüsünde gidenler, uzun süredir Almanya'da yaşamakla birlikte erken dönemlerde kurumlar teşkil etmedikleri için dini grup statüsü elde edememekteler. Sadece resmi olarak tanınan dini topluluklar devletle işbirliği içerisinde kendi

üyelerinin çocuklarına dini eğitim verebilecekleri için Müslümanlar bu imkândan mahrum kalmakta ve dini eğitim hakkının ihlaline yol açmaktadır. 4 milyon civarında Müslüman için ciddi bir problem olan bu durumu telafi niyetine Baden Württemberg, Bavaria, Lower Saxony ve North Rhine-Westphalia eyaletlerinde IRE (Islamic *religious education* – *İslami dini eğitim*) başlığı ile bir pilot proje başlatılmıştır (Berglund, 2015: 17).

IRE projesinin ilki 1999 yılında North Rhine-Westphalia eyaletinde başlamıştır. Bu proje resmi dini topluluk olarak tanınmayan Müslümanlar için bir tür ara formül olarak düşünülmüş izlenimi verse de aslında doğrudan dini eğitim değil “İslam kültürü ve tarihi” üzerine yoğunlaşmaktadır (Berglund, 2015: 17). Dolayısıyla asıl ihtiyaç duyulan İslami dini eğitim konusu yeterince karşılanmamaktadır.

Resmi dini topluluk olarak tanınmayan Müslüman toplulukların çocuklarına devlet okullarında sunulan dini derslerin verilmesi için gerekli öğretmenlerin yetiştirilmesi işi Alman hükümeti tarafından dört üniversitede gerçekleştirilmektedir. IRE öğretmenleri Münster-Osnabrück, Frankfurt-Greissen, Tübingen, ve Nuremberg-Erlangen üniversitelerinde yetiştirilmektedir (Berglund, 2015: 17). Alman üniversitelerinin belirlediği programlarla yetiştirilen öğretmenler aracılığıyla sunulan bu eğitimin Alman devletinin kendi anlayışına uygun bir İslam modelini empoze ettiği endişesi mevcuttur (Berglund, 2015: 19).

Anayasal açıdan tarafsız ve laik bir ülke olarak Almanya’da dini eğitim Müslümanlar için önemli bir problem olmaya devam etmektedir. Mevcut yasal düzenleme devletin tüm dinlere karşı eşit davranması esasına dayanmakla birlikte resmi dini topluluk statüsü şartı anayasal bir hak olarak dini eğitim konusunu Müslümanlar için problem haline dönüştürmüştür. Normal şartlarda dini özgürlük çerçevesinde her dinin müntesiplerinin kendi çocuklarına kendi dinlerini öğretme imkânı bu şart nedeniyle karmaşık bir hal almıştır. Müslümanlar açısından problemin çözümü için resmi dini grup statüsünün süre ile ilgili - en az 30 yıldır kurumsallaşmış olma - şartını kaldırmak olabilir. Fiilen 1965’lerden beri Almanya’da yaşayan özellikle Müslüman Türkler için bu tür bir uygulama dini eğitim hakkının ruhuna uygun olacaktır. Mevcut haliyle resmi dini topluluk statüsü maksadı hâsıl etmek yerine istismara müsait bir engele dönüşmüş gözükmektedir. Ayrıca IRE uygulamasının Alman devletinin kendi anlayışına uygun bir İslami eğitim vermesi endişesi de ortadan kalkacaktır.

Anayasal düzenlemelerde dini haklar tanınmış olmakla birlikte eyalet düzeyinde başörtüsü yasağı örneğinde olduğu gibi bazı yasal kısıtlamalar bir tarafa uygulamada Müslümanların toplumsal alanda da artan biçimde fiili ayrımcılığa ve çeşitli biçimlerde saldırıya maruz kaldıkları görülmektedir. Almanya Müslümanlar Merkez Konseyi (ZMD) başkanı Aiman Mazyek aşırı sağcı gruplardan artan saldırılardan endişe ettiklerini açıklamıştır. 18 Ocak tarihinde Witten kentinde bir camii kundaklanmış ve failinin aşırı sağcı olduğu tespit edilmiştir (Sabah Gazetesi, 04.01.2016). Yine Saar eyaleti Neunkirchen kentinde bir camiye molotoflu saldırı, Saksonya ve Saarland eyaletlerine 2 camiye ve Gelsenkirchen kentinde DİTİB’e bağlı bir camiye saldırı düzenlenmiştir (NTV, 2 Şubat 2016; Amerikanın Sesi, 26 Şubat 2016; 13 Mart 2016). Müslümanları hedef alan Almanya için Alternatif Partisi’nin (AFD) %10 civarında desteğe sahip olduğu görülmektedir. Yine Göçmen ve İslam karşıtı PEGİDA hareketi 15 ay gibi uzun bir süredir Müslümanları hedef alan gösteriler düzenlemektedir (Detsche Welle). PEGİDA Alman toplumunu uyarma amacı ile Münih’in Marien Meydanı’nda haftada 4 gün hoparlörden ezan yayınlayarak Müslümanlara karşı toplumu kışkırtmaya devam etmektedir (Hürriyet, 2 Şubat 2016). İslam karşıtlığı aşırı sağcı halkla sınırlı olmayıp üst düzey görevli ya da siyasetçilerde de görülmektedir. Almanya’nın Kuzey Ren-Westfalya Eyaleti (NRW) liberal milletvekillerinden birisi Müslüman bir taksiciye hakaret etmiş ve vurmuştur (Dünya Bülteni, 11 Şubat 2016). Berlin’de ise bir otobüs şoförü Müslüman bir bayana hakaret etmiş ve otobüse almak istememiştir (The Muslim Issue, 12 Şubat 2016). 29 Şubat tarihinde Köln kenti, Nippse semtinde bir pazarda “Kendine bir bak. İğrenç görünüyorsun. Sen buna entegrasyon mu diyorsun? Almanya’da yaşıyorsun.” yazılı kağıtlar dağıtılarak başörtülü Müslümanlar hedef alınmıştır. Berlin Teknik Üniversitesi Rektörlüğü üniversitedeki 50 yıllık mescidin 14 Mart

itibariyle yer sıkıntısı nedeniyle kapatılması kararını almıştır. Cuma namazları için yer talebini de reddetmiştir (Sabah, 6 Mart 2016). Benzeri uygulamalar oda sıkıntısı bahanesiyle diğer üniversitelere de yayılma eğilimi göstermektedir. Aşırı sağcı parti AfD hem Yahudiler hem de Müslümanlar için sünnet yasağı talep etmekte ve minareler, ezan ve başörtüsünün yasaklanması gerektiğini de ileri sürmektedir (Dünya Bülteni, 12 mart 2016; Sabah Gazetesi, 14 Mart 2016). Kültürel ve dini çeşitliliğin standart sayılması gereken modern demokratik bir ülke için akla ziyan denilebilecek türde camilerde vaazların Almanca verilmesi şartı ve imamların devlet tarafından atanmasını talebi Almanya'nın tanınmış muhafazakar politikacılarından Andreas Scheuer ve aşırı sağcı parti AfD tarafından dile getirilmiştir (Sabah Gazetesi, 24 Nisan 2016).

Almanya için Alternatif Partisi (AfD) ve İslam

Almanya'da sağcı popülist *Almanya için Alternatif Partisi* AfD 2016 yılı Mayıs ayında İslam karşıtı bir manifestoyu ilan etti. "Alman Anayasası ile uyumsuz bir ideoloji" olarak tanımladığı İslam'ı Alman toplumu için başat tehlike olarak sunan parti daha geniş çerçevede Alman kültür ve ailesinin korunması, Avrupa Birliği ve Avro karşıtlığı, göçmen ve mülteci düşmanlığı ile de tanınan muhafazakâr ve milli bir ideolojiye dayanmaktadır (BBC News, 2016).

AfD seçim manifestosunda, eğer 2017 seçimlerinde iktidar olursa minare, ezan ve başörtüyü yasaklayacağını açıklamıştır. AfD'nin, İslam'ın bir din olarak görülmemesi gerektiği ve daha çok tehlikeli bir ideoloji olduğu propagandası üzerine dayandığı stratejisi ile hem Müslümanların dini taleplerinin önünü kesmeyi hem de İslam'ın demokrasi, insan hakları, kadın-erkek eşitliği ve özgürlük gibi Batı'nın hassas olduğu kurucu değerlerine aykırı olduğu iddialarıyla toplumda ikna ediciliğini artırmayı planladığı görülmektedir. Bu çerçevede Saxony-Abhalt eyaletinde AfD'li milletvekili Hans-Thomas Tillschneider İslam'ın Alman toplumuna yabancı olduğunu ve Hristiyanlara verilen hakların Müslümanlara verilemeyeceğini ileri sürmüştür (Bellon, 2016). Almanya'ya sığınan 1 milyon civarındaki mültecilerin çoğunluğunun Müslüman olması AfD'nin İslam korkusunu yaymasında diğer bir etken olarak kullanılmaktadır (Wagstly, 2016). Dört yıl önce kurulan ve %5'lerden %14 oranında toplumsal desteğe ulaşan AfD'nin İslam ve yabancı düşmanlığı stratejisinin toplumda kayda değer bir karşılığının olduğu ortaya çıkmıştır (Rattay, 2016).

AfD'nin genel olarak muhafazakâr temalar üzerinden hareketle geniş bir kesime ulaşmaya çalışmakla birlikte İslam düşmanlığını daimi bir tema olarak kullandığı ve giderek bu vurgusunu artıracığı ileri sürülebilir. Alman toplumunda mevcut İslam karşıtlığı AfD aracılığı ile kamuoyunda güçlü bir sese dönüşmektedir. AfD Avrupa Birliği'nin karşılaştığı genel sorunlar, ekonomik durağanlık, işsizlik, artan mülteci akını vb. problemleri istismar etmekte ve bu problemlerin iç dinamiklerden kaynaklanmış olabilecek olanlarından da yabancı ve Müslümanları sorumlu tutma kolaycılığına müracaat ederek nefret ve düşmanlık üreten, yabancı ve Müslümanları günah keçisine dönüştüren bir strateji izlemektedir (Wagstly, 2016). Almanya Müslümanlar Merkez Konseyi (GCCM) başkanı Aiman Mazyek AfD'nin Müslümanlara karşı tutumunun Nazilerin Yahudilere karşı tutumuna benzediğini ve Hitler döneminden sonra ilk kez bir siyasal partinin "bütün bir dini topluluğu hayati biçimde tehdit ettiğini" söylemiştir (Bellon, 2016; Rattay, 2016). AfD'nin İslam düşmanlığının bir başka boyutu Türkiye'nin AB'ye üyeliğine, kültürel açıdan Avrupa'nın bir parçası olmadığı gerekçesi ile karşı çıkmak şeklinde tezahür eder. Diğer taraftan Avrupa'nın demografik nedenlerle ihtiyaç duyacağı işçi ihtiyacının Müslümanlar göçmenlerle değil Asya ülkelerinden Hristiyan göçmenlerle karşılanmasını talep etmektedir. AfD seçim manifestosunda büyük oranda toplumsal sorunların kaynağının yabancılar, mülteciler ve Müslümanlar gibi harici nedenlere dayandırma yolunu seçmiş ve vergi ve sosyal refah gibi toplumun muhatap olduğu iç problemlere pek değinmemiştir (Bellon, 2016).

2002'den günümüze kadar yapılan Leipziger Mitte Studie'e göre Almanya'da İslam karşıtlığının yükselen bir eğilim olduğu görülmektedir. Çalışmaya göre Alman toplumunda "Müslümanlar nedeniyle bazen kendimi yabancı bir ülkedeymişim gibi hissediyorum" şeklinde düşünenler 2009'da %32.9 ve 2014'te %43 iken bu oran 2016'da %50'ye yaklaşmış

durumdadır. Müslümanların Almanya'ya girişinin yasaklanmasını destekleyenler 2009'da %20 iken günümüzde %41.42'e yükselmiştir (haberler.com, 2016).

AfD takipçileri arasında yabancı ve Müslüman düşmanlığının en yüksek seviyede olduğu görülmektedir. AfD takipçilerinde Müslüman düşmanlığı %85.9 oranında olup tüm toplumsal kesimler arasında en yüksek orandır. Yabancı ve Müslüman düşmanlığının en düşük olduğu grup ise Yeşiller partisi taraftarları olup oran %24.7'dir (haberler.com, 2016).

AfD'nin takipçilerinin profili İslam karşıtlığının toplumun hangi kesimlerinde daha yaygın olduğunu ortaya koyar. Bu kesim muhtemelen ikna edilmesi hemen hemen her toplumda en zor olan gruptur. Yapılan çalışmalara göre AfD destekçilerinin ezici çoğunluğu erkektir. Ülke genelinde erkeklerin %17'sinin AfD'ye oy vereceği tespit edilirken kadınların sadece %2'si AfD'yi desteklemektedir. Bu oranlar Avrupa'nın diğer ülkelerinde de yoğun biçimde İslam-karşıtı olan gruplara benzemektedir. AfD destekçilerinin üçte biri işçiler ve diğer üçte biri işsizlerden oluşmaktadır. Üniversite mezunları ise azınlıkta kalmaktadır. AfD destekçilerinin yaş açısından gençler ve orta-yaşlılardan oluşmaktadır. Özellikle 60 yaş üzeri olanların AfD'ye pek destek vermediği görülmektedir. Destekçilerinin bir kısmı daha önce Hristiyan Demokratlar'a destek verenlerden oluşmakla birlikte uzun süre siyasal alandan uzak kalmış ve seçimlerde oy kullanmamış kesimlerin desteğini de aldığı görülmektedir. AfD, Alman toplumuna genel olarak hitap edebilirken radikal sağ parti NPD'den de destekçi kazanabilmiştir (Horn, 2016).

Mayıs ayında AfD'nin açıklamış olduğu seçim manifestosu uzun vadede Müslümanların Almanya'da hali hazırda muhatap oldukları problemlerin daha da zorlaşacağını işaretleri olarak okunabilir. Alman toplumunda, ağırlıklı olarak eğitim ve gelir açısından alt kesimlerde olmakla birlikte hemen hemen her kademede rastladığımız İslam düşmanlığı AfD ile organize ve odaklanmış bir merkeze sahip olma potansiyeli taşımaktadır. Gerek iç gerekse dış problemlerden yabancı ve Müslümanları sorumlu tutarak tercih ettiği kolaycı ve popülist strateji bu partinin destekçilerinin çoğunluğunun zihniyetine uygun gözükmektedir. Sayıca 4 milyon civarında olan Müslümanların dini ayrımcılık ve hak ihlallerinin asıl hedefi olacağı rahatlıkla öngörülebilir. Örneğin, dini bir grup olarak tanınmayan Scientology Kilisesi tüm bu problemlerin sorumlusu tutulamayacak kadar marjinaldir. Bu nedenle İslam karşıtlığı sağ-muhafazakâr radikal gruplar için en uygun tercihtir.

Önyargılar ve Dini Haklar

Almanya'da azınlık dinlerin mensuplarının dini haklarını özgürce kullanmaları önünde engel teşkil eden önemli bir unsur İslam ve Müslümanlara karşı Alman toplumunun önyargıdır. Tarihi kökleri olmakla birlikte İkinci Dünya Savaşı öncesi yoğunlaşan ve Nazi idaresinde soykırıma sürükleyen Yahudilere karşı önyargılar ve o dönem ülkedeki problemlerden onları sorumlu tutma eğilimine benzer bir şekilde günümüzde de Müslümanlara karşı olan önyargıların hem tarihi hem de güncel nedenlerle olumsuz etkilerinin artış halinde olduğu görülmektedir. Nazi döneminde Yahudilere yöneltilen tutum ve zihniyetin bir benzerinin günümüzde İslam'a ve Müslümanlara yöneltilme tehlikesi mevcuttur.

Müslümanlara karşı tutum Alman toplumunda ve zaman zaman devlet görevlilerinin uygulamalarında açık bir ayrımcılık ve ayak sürüme halini almaktadır. Bu problemin temelinde İslam'ın genelde Batı toplumlarında ve özelde Alman toplumunda nasıl algılandığında yatar. İslam karşıtlığının tüm toplumsal katmanlara sirayet ettiği görülmektedir. Eğitim düzeyi yükseldiğinde yabancı düşmanlığında genel bir azalma eğilimi olmakla birlikte İslam konusunda eğitim faktörünün aynı etkiyi göstermediği tespit edilmiştir. İslam karşıtlığının en az olduğu grup olan üniversite mezunları arasında bile İslam'a olumsuz bakanların oranı %52'dir ve %40'ı da İslam'ın Batı ile uyumsuz olduğunu ileri sürmüştür (Halm ve Sauer, 2015: 3).

Tarihi nedenlerle Batı'nın kimliğinin oluşumunda "öteki" olarak hayati rol oynayan İslam'a karşı önyargılar günümüzde Batılı toplumlarda yaşayan Müslümanların muhatap olduğu problemlerin geri-planını teşkil eder (Kızılkaya, 2016). Her ne kadar günümüz Batılı devletleri

din devleti olmayıp laik-demokratik anayasalara sahip olsalar da Hristiyanlık bu ülkelerde kültürel mirasın önemli bir unsurudur ve hem devlet görevlilerinin hem de toplumun Müslümanlarla ilişkilerinde tayin edici bir role sahip gözükmektedir.

Almanya'da Müslümanlarla Alman toplumunun karşılıklı önyargılarından kurtulması yönünde geç de olsa çeşitli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede, 2006 yılında faaliyete başlayan Alman İslam Konferansı'dır. Alman devleti ile Müslümanlar arasında iletişimi sağlama ve problemlere çözüm bulma amacı ile Müslümanlar ve Alman yetkilileri bir araya getirmesi beklenen konferans, Alman yetkililerin Müslümanlara yaklaşımında onların ihtiyaçlarını göz ardı ederek daha ziyade güvenlik eksenli yaklaşması ile zedelenmiş ve Müslümanlar tarafından mesafeli karşılanmıştır (Kızılkaya, 2016; Kandemir, 2016).

Çokkültürlülük ve Dini Haklar

Almanya'da azınlık dinlere mensup bireylerin muhatap olduğu ve muhtemelen uzun vadede gündemde olacak problemlerin temel nedeni Alman kültürel ve anayasal değerleri ile azınlık dinlerin değerleri arasından ortaya çıkacak olan uyumsuzluk ve çatışmanın çokkültürlü nitelik kazanmasıdır. Bu çatışma ve uyumsuzluk özellikle Müslümanlar için muhtemeldir.

Almanya'da çoğunluğunu Türkiye'den gidenlerin teşkil ettiği Müslümanlar kabaca üç kategoride dini haklar konusunda problem yaşamaktadır. Birincisi kamu görevlilerinin açıkça art niyetli tutumlarından kaynaklanan problemlerdir. İkincisi, batılı hayat tarzı ve değerleri ile İslami değerlerin farklılığından kaynaklanan ihtilaflardır. Üçüncüsü ise modern toplumların tipik özelliklerinden birisi haline gelen çokkültürlülük halinin ortaya çıkardığı ihtilaflardır.

Birinci tür problemin kaynağı kamu görevlilerin önyargı ve art niyetli hareketleri sonucu ortaya çıkar. Müslüman kadınların havuza ya da denize girerken kullandığı tesettür mayonun hijyenik olmadığı iddiasıyla yasaklanması art niyetli tutum örneğidir (Piggott, 10. 06. 2016). Yine bir Müslüman kadının Neuss, North Rhine-Westphalia'da Sparkasse bankasının bir şubesine bankanın "maske" ile bankaya girilemeyeceğine dair kuralı ileri sürülerek peçe ile girmesi "güvenlik" gerekçesi ile reddedilmiştir. Müslüman kadın, kapalı bir odada bayan bir görevliye yüzünü gösterebileceğini beyan etmesine rağmen görevli bu çözümü kabul etmemiştir. Daha sonra aslında bankanın bu tip durumlarda ayrı bir odada kimlik kontrolü yapmaya imkan sağlayan bir uygulamasının olduğu ortaya çıkmıştır (The Local.de, 18.06. 2016).

İkinci tür problem genel olarak yabancı işçi/mülteci statüsündeki azınlık dinlerin bazı değerleri ve uygulamaları ile Almanya'nın anayasal değerleri arasında uyumsuzluk olduğu kanaatidir. Örneğin başörtüsü ya da sünnet pratiklerinin Alman anayasal değerlerine aykırı olduğu iddiası bu tür problemlerdir. Batılı toplumlar kendi dinlerinde olmayan fakat azınlık dinlerde bulunan uygulamalara karşı olumsuz tutum takınabilmektedir. Bu tür problemlerin çözümü anayasanın dini hakları düzenleyen maddelerini daha geniş yorumlamakla aşılabilir. Bu durumun tipik örneği çağdaş değerlere aykırı olduğu iddiasıyla yasaklanan başörtüsüne bireysel dini tercih olduğu gerekçesiyle daha sonra izin verilmesidir. Yine Müslümanlar ve Yahudilerde sünnetin bir hekimin kontrolünde yapılması şartıyla izin verilmesi bir diğer örnektir.

Çözümü daha sıkıntılı üçüncü türden ihtilaflar çokkültürlülük ilkesi çerçevesinde ortaya çıkar. Almanya'da 2016 Haziran ayı içerisinde tartışma konusu haline gelen çok eşli evlilik meselesi bu tarz bir problemdir (BBC, 2016). Müslüman mültecilerin bir kısmının çok eşli olması tek eşliliğin kural olduğu Alman anayasası ve değerleri açısından problem olarak değerlendirilmektedir. Fakat çokkültürlülük ilkesi farklı hayat tarzlarının ve kültürel değerlerin kabaca eşitliğini ve birbirine toleransını gerektirir. Bu anlamda referans alınacak objektif bir kriter ya da norm kültür yoktur. Bu örnekte asıl ihtilaf, farklı hayat tarzlarına sahip toplulukların değerlerinin çatışmasıdır. Dolayısıyla değerleri çatışan farklı hayat tarzlarının aynı ülkede düzen ve istikrarı tehdit etmeden birlikte yaşayabilmesi günümüz çoğulcu toplumlarının temel problemlerinden birisi haline gelmiştir. Bu tür problemlerin çözümü ise homojen ulus kültürünü esas alan standart anayasal ilkeler çerçevesinde kolay gözükmemektedir. Almanya'da çok eşlilik tartışmasının ele alınış biçimi, çokkültürlülük ilkesini göz ardı eder ve temelde Alman anayasal değerlerini ve ulus kültürünü norm kabul edip farklı hayat tarzına ve değerlere sahip

bir gruba bunları empoze eder. Yine camilerde vaazların ve okullarda İslam dini derslerinin Almanca verilmesine yönelik Alman makamlarınca teklif edilen politikalar çokkültürlülüğün en temel unsuru olan ana dilin inkarına yönelik bir taleptir (Başkurt, 2009: 91). Ana dilin kullanılacağı en tipik alanlarda bile reddetme eğilimi Almanya'nın çokkültürlülüğe mesafesini de ortaya koyar.

Almanya'da en büyük dini azınlık olarak Müslümanların muhatap olduğu problemlerin bir kısmı Anayasal hakların geniş yorumu ve politika yapıcılarının iyi niyetli tutumuyla büyük oranda çözülebilir niteliktedir. Başörtüsü, tesettür mayo ve sünnet örneklerinde nihai çözüm rahatlıkla bu çerçevede sağlanabilir. Bu çözümler mevcut anayasal çerçevede çoğulcu toplum modeli ve bireysel tercih çerçevesinde kalır.

Diğer taraftan, çokkültürlülük politikasını açıkça reddeden ve azınlık din mensuplarından entegrasyon talep eden Almanya için çokeşli evlilik türünden ihtilaflar mevcut anayasal sınırlar ve ulus kültür çerçevesinde çözülemez gözükmektedir. Herhangi bir dini azınlığın çokkültürlülük temelinde Alman anayasal değerlerine aykırı geleneksel pratiklerini uygulama talebi halinde bu tarz problemler çoğalacaktır. Örneğin, Münster Üniversitesi tarafından Türkler üzerinde yapılan bir anket çalışmasında (Integration and Religion from the viewpoint of Turkish Germans in Germany) katılımcıların %47'si İslami değerlerle Alman anayasası çeliştiğinde dini değerlerini tercih edeceğini söylemiştir (Perring, 17. 06. 2016). Diğer taraftan Almanya İslam'ın aile, ceza hukuku ve muamelele ilgili yönlerinin günümüzde geçerli olup olmadığını sorgulamaktadır (Zengin, 2008: 247). Bu tür durumlarda çokkültürlülük örneği olarak iki farklı hayat tarzının ihtilafına şahit oluruz.

Modern dönemde Batı toplumlarında geliştirilen liberal demokratik anayasal vatandaşlık anlayışı seküler temelde bireysel din ve vicdan hürriyeti esasına göre dini hayatı düzenlemiştir. Özel alana aktarılan dinler kişilerin tercihine bırakılmıştır. Anayasal vatandaşlık bireylerin dini inançlarına bakmaksızın hak ve özgürlükleri, siyasal haklar da dâhil olmak üzere, eşitlik temelinde düzenlemiştir. Tüm dinlere karşı devletin eşit mesafede olmasını öngören bu model günümüzde modern toplumlarda artan çokkültürlülük eğilimleri ve *grup hakkı* taleplerine yeterince cevap veremez duruma düşmüştür. İngiltere, Avustralya, Kanada ve ABD gibi bir kısım ülkeler çokkültürlülük taleplerine özgürlük kavramını dini grupları da kapsayacak şekilde genişleterek daha rahat cevap verebilirken Fransa ve Almanya bu taleplere olumlu cevap vermede pek gönüllü davranmamaktadır (Doytcheva, 2009: 12, 15; Özmen, 2011: 399). Merkel'in açıklamasında Almanya'nın hayat tarzları çeşitliliğine çokkültürlülükle değil entegrasyonla yaklaştığı görülmüştür (BBC, 2010). Almanya'da yaşayan azınlık dinleri mensuplarının dönemin eğilimi olan çokkültürlülükçü çözümlerle ele alınması gereken talepleri bu nedenle ciddi bir probleme dönüşme potansiyeline sahiptir. Çokkültürlülük hassasiyetinin yaygınlaştığı bir dönemde Almanya'nın entegrasyon talebi dini azınlıklar tarafından asimilasyon olarak görülmektedir (Ceylan, 2016: 1211).

Sonuç

Modern anayasal devletlerde laiklik ilkesi temel özelliklerden birisi olmakla birlikte her toplumun din-devlet ilişkisini anlama biçimi ve dolayısıyla anayasal düzenlemesi tarihi mirasının ürünüdür. Almanya'da da aynı durum gözlemlenmektedir. Almanya, kendi tecrübesinden hareketle katı bir din-devlet ayrımı yerine kısmen devlete dini grupları kontrol etme imkânı sağlayan bir din-devlet işbirliği modeli tesis etmiştir. Ayrıca Hristiyanlığın Alman toplumunun kültürü ve kimliği açısından önemli bir kurucu unsur olarak değerlendirildiği görülmektedir.

1949 Anayasası ile getirilen düzenleme ülkenin neredeyse tamamının Hristiyan olduğu bir döneme aittir. Günümüz Almanya'sı ise Hristiyanlıktan sonra ikinci büyük dini grubun Müslüman olduğu bir topluma sahiptir. Teorik olarak değerlendirildiğinde 1949 Anayasasının Müslümanların dini haklarını ve uygulamasını engelleyecek türde bir niteliğe sahip olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Günümüzde ortaya çıkan problemlerin bir kısmı, örneğin başörtüsü, tesettür mayo ve sünnetle ilgili kısıtlamalar, Anayasadan değil kamu görevlilerinin

istismarından kaynaklanmaktadır. Farklı bir dinin farklı değerleri ve uygulamaları olacağı açıktır. Bu nedenle kısıtlayıcı uygulamalarda tutarlılık yoktur. Bu uygulamalara karşı önce yasaklama yoluna gidilmiş daha sonra bazı eyaletlerde izin verilmiştir. Anayasanın hükümlerinin geniş yorumlanmasına bile ihtiyaç olmadan doğrudan dini hak kapsamında değerlendirilebilecek uygulamalar, Alman hayat tarzına ya da değerlerine uygun olmadığı gerekçesiyle yasaklanmak istenmiştir.

Asıl problem çokkültürlülük kapsamında değerlendirilecek olan alanda ortaya çıkar. Ana dilde eğitim ve din dersleri bu alanda karşılaşılan en yaygın problemlerdir. Almanya'nın çokkültürlülüğe mesafeli durması ve entegrasyon kılıfı altında asimilasyon talebi Müslümanların bu taleplerinin, özünde anayasaya aykırı olduğu rahatlıkla ileri sürülebilecek bir kısım yasal şartlarla engellenmesi ile sonuçlanmaktadır. İslam'ın modern değerlerle uyumsuz yönleri olduğu iddiası Alman kültür ve değerlerini Müslümanlara empoze etme ile sonuçlanmaktadır.

Kaynaklar

Başkurt, İrfan (2009), “Almanya’da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi”, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), ss. 81-94.

BBC Türkçe, (2010), “Merkel'den 'çok kültürlülük başarısız oldu' itirafı”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/10/101017_merkel.shtml

BBC NEWS, (1 Mayıs 2016). “Germany AfD conference: party adopts anti-Islam policy” <http://www.bbc.com/news/world-europe-36182511>

BBC (15 Haziran 2016). “Germany polygamy: Minister says migrants must abide by law,” <http://www.bbc.com/news/world-europe-36537305>

Bellon, Tina, (1 Mayıs 2016). “Anti-immigrant AfD says Muslims not welcome in Germany” <http://www.reuters.com/article/us-germany-afd-islam-idUSKCN0XS16P>

Berglund, Jenny. (2015). *Publicly Funded Islamic Education in Europe and the United States*, Washington, DC.: The Brooking Institution.

Ceylan, Yılmaz, (2016). “Çokkültürlülük Avrupa Modelleri (Almanya Örneği)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), ss. 1207-1215.

Doğan, Recai. (2007), “Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Örneği”, *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi*, İstanbul: İSAV, ss. 255-299.

Dotycheva, Milena (2009), *Çokkültürlülük*, (Terc. Tuba Akıncılar Onmuş), İstanbul: İletişim.

Eberle, Edward, J. (2006). “Religion in the Classroom in Germany and the United States”, *Tulane Law Review*, (81): 67, ss. 67-122. http://docs.rwu.edu/law_fac_fs/47/

Ferrari, S.(2004), “İslam ve Din-Devlet İlişkilerinde Batı Avrupa Modeli”, (tercüme: Mehmet Salih Kumaş), *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), ss.303-319.

- haberler.com, (1 Mayıs 2016). “Almanya’da AfD İslam Karşıtı Söylemleri Programına Aldı”, <http://www.haberler.com/almanya-da-afd-islam-karsiti-soylemleri-programina-8399740-haberi/>
- Halm, Dirk ve Sauer, Martina vd. (2015), *Religion Monitor: Understanding Common Ground – Special Study of Islam, 2015*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2015.
- Horn, Heather, (27 Mayıs 2016). “The Voters Who Want Islam Out of Germany: Demographic patterns behind support for the radical right are similar in Europe and the United States.” <http://www.theatlantic.com/international/archive/2016/05/afd-germany-anti-immigration/484700/>
- Kandemir, Elif Zehra, (2016). “Müslüman Olarak Konuşun, Ama Bizim İstedığımız Gibi Olun.” *Perspektif*, sayı 254.
- Kızılkaya, Ali. (Eylül/Ekim 2016). “Alman Devleti’nin Müslümanlara Yaklaşımı: İki Adım İleri, Bir Adım Geri”, *Perspektif*, sayı 254.
- Nebile, Özmen (2011). “Göçün 50. Yılında Enegrasyon ve Din İlişkisinin Dönüşen Parametreleri: Almanya’da Türkler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(19), ss. 395-412.
- NTV, (28 Mayıs 2015), “Almanya İslam’ı resmen din olarak tanımalı”, <http://www.ntv.com.tr/dunya/almanya-islami-resmen-din-olarak-tanimali,3mwEru6afESfclyqq-syPg>
- Perring, Rebecca. (17 Haziran 2016). “Nearly half of Turkish immigrants in Germany put Islam above law, shock study reveals.” <http://www.express.co.uk/news/world/680828/Germany-Turkey-Islam-above-law-Muslim-immigrants-study>
- Piggott, Mark (10 Haziran 2016). “Under fire German mayor insists burkini ban is issue of hygiene not religion.” <http://www.express.co.uk/news/world/678469/Christian-mayor-bans-burkini-swimming-pools-complaints-Neutraubling-Germany>
- Rattay, Wolfgang (1 Mayıs 2016). “Not part of Germany’: German right-wing AfD party adopts anti-Islamic manifesto”, <https://www.rt.com/news/341558-afd-germany-islam-manifesto/>
- The Local.de. (18 Haziran 2016). “Bank ejects Muslim woman over full-face veil”, <http://www.thelocal.de/20160118/muslim-woman-thrown-out-of-bank-for-wearing-niqab>
- The World Factbook (2017), “Germany Population”, <http://worldpopulationreview.com/countries/germany-population/>, “Germany”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gm.html>

Wagstyle, Stefan, (29 Nisan 2016). "Germany's AfD set to back anti-Islamic manifesto"
<http://www.ft.com/cms/s/0/e845d070-0df0-11e6-9cd4-2be898308be3.html#axzz4H1o9wssS>

Zengin, Halise K. (2008), "Almanya'da İslam Din Öğretim Modelleri", *AÜİFD*, XLIX(2), ss. 245-268.